
Politološko izdavaštvo

Recenzija
Primljeno: 19. listopada 2001.

**Fenomen neprofesionalnog izdavaštva:
Što učiniti s politološkim rječnikom?**

MIRJANA KASAPOVIĆ

Nohlen, Dieter (ur.), *Politološki rječnik. Država i politika*, Pan liber, Osijek, 2001., 529 str.

Prevoditelji: Marinko Krajnović i Miroslav Krajnović

Stručni recenzenti: dr. Anđelko Milardović i dr. Luka Brkić

Urednica: Mirjana Paić-Jurinić

Prije nekoliko mjeseci na hrvatskom tržištu pojavio se opsežni, luksuzno opremljeni i skupi *Politološki rječnik. Država i politika*. U maloj i siromašnoj hrvatskoj znanstvenoj zajednici to bi trebao biti prvorazredni događaj. Uz kronični nedostatak kvalitetne prijevodne – kako klasične, tako i recentne – literature s područja političkih i društvenih znanosti uopće, to je izdanje moglo ispuniti brojne praznine, te poslužiti kao opći priručnik za sve one koji se bave politikom u najširem smislu. No, umjesto toga, ovo se izdanje pretvorilo u izdavački promašaj i pravi kulturološki skandal.

Hrvatsko izdanje *Politološkog rječnika* problematično je na dvije bitne razine: izdavačkoj i izvedbenoj.

Politološki rječnik jest, naime, prijevod djela *Wörterbuch. Staat und Politik*, što se prvi puta pojavilo 1991. u izdanju Piper Verlaga iz Münchena, a kao jedno od izdanja bonnske *Bundeszentrale für politische Bildung*. Rječnik je uredio Dieter Nohlen, a u izradi 211 odrednica sudjelovalo je 137, uglavnom, njemačkih autora svih naraštaja, uglednih politologa, sociologa, povjesničara i pravnik. Rječnik je bio koncipiran kao prikaz stanja i rezultata istraživanja političke znanosti 80-ih godina 20. stoljeća, te njezine unutarnje diferencijacije na poddiscipline i glavne istraživačke pristupe. Djelo je bilo široko prihvaćeno – među ostalim, i zato što je bilo “neprovincijalnije” od većine nacionalnih djela te vrste – pa je 1995. objavljeno drugo izdanje.

Drugo izdanje donekle je prerađeno i osuvremenjeno. Neznatno se povećao broj odrednica, promijenili su se i neki autori, ali se, u osnovi, nije bitno razlikovalo od prvog izdanja. Prema njemu je načinjen i prijevod hrvatskog izdanja.

No, 2001. objavljeno je novo, bitno prošireno i prerađeno izdanje naslovljeno *Kleines Lexikon der Politik*, i kod drugoga Münchenskog izdavača (Verlag C. H. Beck). U predgovoru urednik Dieter Nohlen napominje da je novo izdanje svojevrsan sažetak velikoga i izvrsnog *Lexikon der Politik*, čijih je sedam svezaka isti izdavač objavio između 1992. i 1998. god. Ako je *Wörterbuch. Staat und Politik* iz 1991. bio neka vrsta predradnje za veliki, sedmosveščani *Lexikon der Politik*, onda je *Kleines Lexikon der Politik* njegovo sažeto, priručno, “džepno” izdanje.

Opsežnije intervencije u najnovije izdanje urednik je objasnio brojnim razlozima. On misli da leksikonske informacije općenito brzo zastarijevaju, te da tu vrstu literature treba prerađivati svakih pet ili, najdulje, deset godina. U konkretnom primjeru, zastarijelost je posljedica velikih promjena u politici i političkoj znanosti u posljednjem desetljeću prošlog stoljeća, koje su se ponajviše očitovale na različitim područjima politike, razvoju europske politike i europskih političkih institucija, te promjenama u međunarodnim odnosima, uključujući i propast komunističkog bloka. To je utjecalo na opsežno restrukturiranje cijelog priručnika: usporedbom prvoga i posljednjeg izdanja može se utvrditi da je uvedeno stotinjak novih, a izostavljene su i skraćene desetine starih odrednica. Kako bi pravci i priroda tih promjena bili jasniji, vrijedi nabrojiti te inovacije.

U novom izdanju našle su se odrednice: *Civilno društvo, Demokratizacija, Desni populizam, Desni radikalizam/desni ekstremizam, Državni intervencionizam, Državno zaduženje, Europa regija, Europska agrarna politika, Europska monetarna unija, Europska novčarska politika, Europska politika prema okolišu, Europska potrošačka politika, Europska razvojna politika, Europska regionalna politika, Europska socijalna politika, Evaluacija politike/istraživanje evaluacije, Feminizam, Financijska politika, Financijsko ustrojstvo, Global Governance¹, Globalizacija, Good Governance, Integracija, Internet i politika, Istraživačka i tehnološka politika, Istraživanje i razvoj, Izbjeglice, Izborna participacija, Izorno ponašanje, Izorno pravo, Javnost, Komunitarizam, Konkurencijska demokracija, Kršćanska demokracija, Kulturna država/kulturna politika, Lokacijska politika, Makijavelizam, Mediji i politika, Međunarodni monetarni fond, Međunarodni režimi, Međuovisnost, Migracija/migracijska politika, Mirovna politika, Mobilnost, Moderna, Mogućnost vladanja, Mreža/mrežna analiza, Multikulturalnost, Nacionalna država, NATO, Neoliberalizam, Nevladine organizacije, New Economy, Nova politička ekonomija, OECD, Organizacija za europsku sigurnost i suradnju, Organizirani kriminal, Pacifizam, Political correctness, Politika stabilnosti, Populizam, Popuštanje/politika popuštanja, Posredovanje, Postmoderna, Pravednost, Pravo na samoodređenje, Pravosudna vlast, Rasizam, Rast/politika rasta, Rentna politika, Separatizam, Siromaštvo, Stambena politika, Strukturna prilagodba, Subsidijarnost/ subsidijarni pristup, Svjetska banka, Svjetska trgovinska organizacija, Tehnološka politika, Temeljne potrebe, Tipovi stranaka, Transnacionalna politika, Treći svijet, Treći put, Ustavna zbilja, Vlast, Zaduživanje/dužnička kriza, Zajednička vanjska i sigurnosna politika, Zakazivanje države, Zasićenost strankama i Znanstvena politika.*

Iz pukog nabiranja novouvedenih odrednica bjelodano je kako su posrijedi temeljni pojmovi (institucije, organizacije, ideje, procesi, sadržaji) suvremene europske i svjetske politike. No, nijedne od tih zasebnih odrednica nema u hrvatskom izdanju leksiko-

¹ Engleski nazivi odrednica zadržani su kao i u njemačkom izvorniku.

na. To dovoljno govori o tome kako je posrijedi – pristupno i sadržajno – zastarjelo djelo, koje ne može zadovoljiti informacijske i obrazovne potrebe na početku novog tisućljeća.

No, hrvatsko izdanje sadržava zato desetine odrednica koje urednik nije držao bitnim za suvremeni politološki leksikon, te ih je ugradio u srodne, općenitije pojmove: *Demokratski centralizam*, *Demokratski socijalizam*, *Jednostranački sustav*, *Kadrovska politika*, *Kolonijalizam*, *Kritička teorija*, *Marksizam-lenjinizam*, *Planska privreda*, *Privredna demokracija*, *Vojni savezi*, *Zadruga* i dr. Nadalje, u posljednjem je izdanju veliki broj odrednica radikalno skraćen: *Anarhizam*, *Imperijalizam*, *Komunizam*, *Marksizam*, *Radnički pokret*, *Revolucija* i dr. Mnoge su odrednice iznova i drukčije napisane, a napisali su ih i drugi autori. Sve to svjedoči o bitnoj konceptijskoj i interpretacijskoj promjeni posljednjega u odnosu na prethodna izdanja.

Kompetentni je izdavač morao znati da se istodobno s hrvatskim prijevodom radi novo, prošireno i promijenjeno izdanje leksikona. Štoviše, novo njemačko izdanje pojavilo se na tržištu nekoliko mjeseci prije hrvatskog izdanja. Izdavač je morao znati da ne smije ignorirati tu činjenicu, jer duboke političke promjene u posljednjih desetak godina nisu mogle ostaviti nedirnutim politološki leksikon koji želi biti informativan i suvremen. Kako se nije vodilo računa o svemu tome, hrvatska je javnost dobila zastarjelo djelo, koje na njemačkom tržištu nitko više ne bi kupio.

Od izdavačke dimenzije cijelog pothvata još je problematičnija izvedbena. Izdavač nije samo objavio pogrešno izdanje u pogrešnom trenutku, nego je i to izdanje potpuno upropašteno neshvatljivo loše obavljenim prevodilačkim, recenzentskim i uredničkim poslom.

Nakon pozorne usporedbe njemačkog izvornika i hrvatskoga prijevodnog izdanja odgovorno tvrdim da *nema nijedne jedine odrednice* koja je prevedena potpuno točno i korektno. Dva su temeljna razloga utjecala na nastanak prevodilačkih pogrešaka, propusta i promašaja.

Razmjerno lakši propusti proistječu iz samovoljnog prekrajanja teksta ispuštanjem dijelova ili cijelih rečenica, kao i proširenim, opisnim “prepričavanjem” iskaza i pojmovna. Leksikoni su, kako se zna, posebna vrsta publikacija, koja se piše vrlo preciznim, “minimalističkim” jezikom i “suhim” stilom, koji isključuju “literarnu slobodu” u prevodenju iskaza. Svaki neprecizno preveden pojam, izraz ili rečenica potpuno i nepovratno mijenjaju smisao onoga što je autor doista mislio i napisao.

Ozbiljniji su promašaji nastali promjenom nazivlja i pojmovlja, koje proizlazi iz nepoznavanja i nerazumijevanja terminologijskog i kategorijalnog aparata političke znanosti.

Dio promjena nazivlja i pojmovlja uvjetovan je isključivo jezičnim razlozima, poglavito nasilnim pohrvaćivanjem određenih izraza, pri kojem se nije vodilo računa o tome da se promjenom izraza mijenja i pojam, a time i smisao iskaza. To je očito u neodgovornoj promjeni izraza/pojmova: *režim* u *poredak*, *tip* u *oblik*, *narod* u *puk/pučanstvo*, *klasa* u *stalež*, *sloj* u *stalež*, *predstavnik* u *zastupnik*, *predstavnička demokracija* u *zastupnička demokracija*, *moderno* u *suvremeno*, *načelo identiteta* u *načelo poistovjećivanja*, *autoritet* u *vlast*, *verzija* u *inačica*, *relativno* u *razmjerno* itd.

Dio promjena nastao je, pak, kao posljedica i jezičnih i stručnih problema. Prevoditelji nisu znali kontekstualno točno prevesti višeznačne njemačke izraze, te su pogrešnim odabirom hrvatskih inačica potpuno mijenjali smisao iskaza. To je najočitiije u mnogostruko pogrešnoj uporabi izraza *moć* umjesto *vlast*, *sila* umjesto *moć*, *začetak* umjesto *stav*, *ponašanje* umjesto *djelovanje*, *stav* umjesto *shvaćanje*, *razmišljanje* umjesto *mišljenje*, *ustav* umjesto *ustrojstvo*, *mijena* umjesto *promjena*, *promjena* umjesto *prevrat*, *vlast u državi* umjesto *državna vlast*, *konkretna studija* umjesto *studija slučaja* itd.²

U tom sklopu teško su stradali pojmovi i iskazi klasika filozofijske i društvene misli (N. Machiavellija, Ch. Montesqueuia, J. Locke, E. Burke, M. Schelera, M. Webera i dr.), kao i najpoznatijih suvremenih autora s područja političke i društvene znanosti (K. Loewensteina, N. Luhmanna, J. J. Linza, W. Steffanija, D. Nohlena, M. Kaasea i dr.). Pogreške su napravljene čak i onda kad su se prevoditelji mogli poslužiti hrvatskim prijevodima njihovih djela.

Kako bi za navođenje svih pogrešaka, propusta i promašaja bila potrebna omanja knjiga, ograničit ću se na – brojčano i sadržajno – reprezentativan uzorak.

Određnicu *Analiza političkih područja* sadržajno bi bilo točnije prevesti kao *Analizu područja politike*. Političko područje posve je općenit pojam koji upućuje, prije svega, na područje života koje u tradicionalnoj dihotomiji društvo/država pripada izvandruštvenoj sferi. No, područje politike u *Politikfeldanalyse (policy studies)* označuje poseban dio društva koji je postao poljem (*Feld*) državnog djelovanja. Na tom polju država provodi konkretnu politiku, tj. primjenjuje svoje zakone, propise, programe i mjere kojima želi polučiti određene materijalne učinke. *Politikfeldanalyse* promatra upravo dijelove, segmente ili sustave civilnog društva kao područja politike, te se na njima oblikuje i provodi tržišna, stambena, zdravstvena, obrazovna, znanstvena i druge politike. Iz polaznoga konceptualnog nerazumijevanja uslijedio je niz ostalih promašaja. Tako su faze *policies* prevedene kao “*Politička formulacija*”, “*Politička provedba*” i “*Politički utjecaji*”, premda je riječ o fazama *Formuliranja politike (Politikformulierung)*, *Provedbe politike (Politikdurchsetzung)* i *Učinka politike (Politikwirkung)*. Slijede i problemi s akterima *policies*, pa je izraz *vladina stranka (Regierungspartei)* preveden kao *vladajuća stranka*. To je učinjeno unatoč jasnoj naznaci da je riječ o akteru koji utvrđuje *veličine proračuna*. Kako prevoditelj ne zna koliko je pojam *policies* vezan uz utvrđivanje proračunskih veličina, one su prijevodom pretvorene u opću “*veličinu proračuna*”.

² U sklopu teških terminoloških i pojmovnih promašaja posve se sitnima čine “obične” gramatičke pogreške. Među njima standardno je ignoriranje razlika između jednine i množine i proizvoljna uporaba pozitiva, komparativa i superlativa. O posljedicama potonjeg postupka svjedoči nekoliko sljedećih primjera: u odrednici *Pravna država* jasno piše da su sloboda pojedinca, mišljenja, vjerovanja i dr. “najvažnija temeljna prava”, ali je prevoditelj odlučio da ih svede na “značajna temeljna prava”; u odrednici *Konzervativizam* piše kako je to “jedna od velikih političkih struja i ideologija”, a prevoditelj je proglašava “jednom od najvećih struja i ideologija”; u odrednici *Anarhizam* ističe se da taj pravac i teoriju savjeta povezuje zahtjev za “izravnim demokracijom”, što je pretvoreno u zahtjev za “izravnijom demokracijom”; u odrednici *Autoritarni porci* piše da jedno od obilježja ograničenog pluralizma može biti “intenzivna organizirana mobilizacija”, što je prevedeno kao “intenzivnije organizirana mobilizacija”; u odrednici *Azilna politika* tvrdi se da je azil praktično izgubio važnost u “Novom dobu”, koje se u prijevodu pretvorilo u “novije doba”; itd.

Smisao odrednice *Autoritarni poreci* mjestimice je posve uništen lošim prijevodom. Podrijetlo autoritarnih režima autor Juan J. Linz tumači na sljedeći način: “Autoritarni režimi nastaju iz krize i sloma demokratskih sustava, prijelaza iz tradicionalne vladavine, nestabilnosti nakon dekolonizacije, sukoba u višetničkim društvima, ‘posvakidašnjega’ totalitarnog utopizma”. Hrvatski prijevod glasi: “Autoritarni režimi *najčešće* nastaju kao rezultat krize *ili raspada* demokratskih *poredaka*, kao *prijelaz s demokratskih oblika vladavina*, kao posljedica nestabilnosti nakon dekolonizacije, nakon sukoba u multietničkim društvima, kao *logičan slijed totalitarnog utopizma*” (ist. M. K.). O autoritarnom korporativizmu kao tipu autoritarnih režima autor piše: “Taj tip obilježuje postupak interesnog predstavljanja kojega određuje država”, a prijevod glasi: “*Taj je oblik reprezentativan za postupak interesnog predstavljanja koji nameće država*”. O poslijekolonijalnim mobilizirajućim režimima piše: “Ta posebna varijanta nastala je, prije svega, u poslijekolonijalnoj Africi zbog istodobne slabosti tradicionalnog autoriteta i nedostatna razumijevanja za kompleksne mehanizme racionalnoga legalnog autoriteta”, a prijevod glasi: “Ta je varijanta nastala pretežno u postkolonijalnoj Africi kao rezultat slabosti *tradicionalne vlasti* i istodobno nedostatnog razumijevanja za složene mehanizme *racionalne legalne vlasti*”. O predtotalitarnim autoritarnim režimima piše: “Predtotalitarizam se ograničuje na one režime koji se nalaze u prijelaznoj fazi ka etabliiranju totalitarnog sustava”, a prijevod glasi: “*Predtotalitarni poreci prvenstveno su namijenjeni onim sustavima koji se nalaze u prijelaznom razdoblju i teže uspostavi totalitarnog sustava*”. U posttotalitarne autoritarne režime Linz je ubrojio, među ostalim, i *anarhično-autoritarnne režime*, kakav je bio kineski u doba kulturne revolucije, ali je on u hrvatskom prijevodu pretvoren u “*anarhističko-autoritarni poredak*”.

Azilna politika – primjereni bi bio termin *Politika azila* – jest primjer jednostavne odrednice, koja je upravo zato neshvatljivo netočno prevedena. U izvorniku piše da je azil “institut koji je izvorno nastao na religijskom prostoru”, a prevedeno je da je azil “*izvorno religiozna institucija*”; konstatira se da su nakon Drugoga svjetskog rata nastale “odredbe međunarodnog prava o azilu, među ostalima čl. 14 Opće povelje o ljudskim pravima 1948. te, osobito, u Ženevskoj konvenciji o izbjeglicama 1951...”, a prevodi se da su tada nastale “*različite smjernice nacionalnog prava o azilu*, među ostalim u članku 14 *Općih odredbi o ljudskim pravima* iz 1948. godine, a osobito u sklopu *Ženevske konferencije o izbjeglicama* iz 1951...”, da bi se potom ustvrdilo da je u međuvremenu 120 zemalja “*potpisalo Ženevsku konferenciju o izbjeglicama*”. Ukratko, institut je postao institucija, Opća povelja o ljudskim pravima pretvorila se u Opće odredbe o ljudskim pravima, a Ženevska konvencija o izbjeglicama u Ženevsku konferenciju o izbjeglicama. Najdojmljivija je, ipak, preobrazba međunarodnog prava u “*različite smjernice nacionalnog prava*”!

I drugi primjeri potvrđuju da prevoditelj ne zna što znači njemački izraz *Völkerrecht*. U istoj odrednici, naime, konstatira se da “ne postoji ljudsko pravo na azil kojega jamči međunarodno pravo”, a u prijevodu piše: “*Ljudska prava utemeljena na nacionalnom pravu ne jamče azil*”! U odrednici *Humanitarna intervencija* kovanica *Völkerrecht* doslovce se prevodi kao “*prava naroda*”.

U odrednici *Demokracija/Teorija demokracije* tvrdi se: “Među pristupima teorijama demokracije prvotno su se razlikovala dva temeljna tipa: 1) normativne i 2) empirijsko-deskriptivne teorije. Dok prvi obrazlažu što je demokracija idealno i zašto je nadmoćna

drugim oblicima vladavine, pristupi drugog tipa opisuju što je demokracija stvarno i kako funkcionira”. Prijevod, pak, glasi: “U sklopu pristupa teorija demokracije razlikujemo najprije *dva temeljna oblika*: 1) normativne i 2) empirijsko-deskriptivne teorije. *U prvom se obliku demokracija opisuje te se objašnjava* zašto je nadmoćna u odnosu na druge oblike vladavine. *Drugi oblik u biti objašnjava kakva je demokracija u praksi* i kako ona doista funkcionira”. Budući da prevoditelju nije očito da normativne teorije obrazlažu normativni ideal demokracije, a deskriptivne opisuju njezine stvarne oblike, nije čudno što je u prevođenju zahtjevnijih iskaza u nastavku teksta nastao pravi kaos.

Autor odrednice tvrdi da žarište tradicionalne liberalne teorije demokracije “nije ukidanje razlike između onih koji vladaju i onih kojima se vlada – to je srž identitarnog shvaćanja demokracije, koje je orijentirano na Rousseaua – nego donošenje odgovornih, smislenih odluka”, ali hrvatski prevoditelji tvrde upravo suprotno: “*Ključno je ukidanje razlika između onih koji vladaju i onih kojima se vlada – što je središnji interes identitarnog, na Rousseauu utemeljenog poimanja demokracije, a ne na nastanku odgovornih i smislenih odluka*”. Nema, prema tome, razlike između liberalnog i identitarnog shvaćanja demokracije, a J. Locke i J. J. Rousseau oduvijek su bili istomišljenici!

Tvrdeći da se pristaše elitne demokracije okreću staroliberalnim idealima demokracije, autor upozorava: “Iz razlika između idealnih predodžbi o demokraciji 19. st. i stvarnosti ipak se ne izvodi tvrdnja o ‘lažnoj’ stvarnosti”. U hrvatskom prijevodu taj se iskaz pretvorio u potpunu besmislicu: “*Iz razlika između idealne demokracije pretpostavki iz 19. stoljeća i njezine zbilje ne može se, doduše, izvesti tvrdnja o ‘lažnoj/ pogrešnoj’ zbilji*”.³ To nije sve. Nakon što se ustvrdilo da vrijedi i obratno – to jest, da se zbilja ne mora opravdavati pred idealima – zaključuje se: “U posljednjoj konzekvenciji to razmišljanje vodi ka potpunom napuštanju samostalne uloge normativnih uvjerenja o trebanju”. No, hrvatski prevoditelji opet se odlučuju za suprotan zaključak: “*To razmišljanje vodi ka potpunom odobravanju samostalne uloge normativnog uvjerenja*”!

Nadalje, zagovornici koncepta pluralizma polaze od toga da “cilj svake politike ne može biti homogenost mišljenja i htijenja, nego što potpunije odražavanje (‘predstavljanje’) različitih društvenih interesa i misaonih struja”. U hrvatskom prijevodu, pak, zagovornici pluralizma tvrde da “homogenost *razmišljanja* i htijenja ne može postati ciljem svih politika. *U najboljem slučaju cilj može biti potpuno prihvatanje* (‘reprezentacija’) društvenih interesa i misaonih struja”. Zar nije kontekstualno očito kako je posrijedi odražavanje, oslikavanje, zrcaljenje (*Widerspiegelung*) društvenih interesa i mišljenja u predstavničkim tijelima?

Još su glupljima ispali zagovornici relativističkog i skepticističkog shvaćanja demokracije. Oni, doduše, izvode demokraciju iz “neutvrdivosti istine i načelne jednake vrijednosti svih mišljenja i interesa”, ali su hrvatski prevoditelji zaključili da to čine “iz *neodlučnosti istine* i načela ravnopravnosti svih mišljenja i interesa”. Njemački izraz *die*

³ “Lažna/pogrešna zbilja” ukazuje na to kako je, vjerojatno, radna verzija prijevoda teksta postala i konačnom, što znači da stručni recenzenti i urednici nisu obavili svoj dio posla. Naime, takve jezične dvojnosti postale su tipične za većinu hrvatskih prevoditelja znanstvenih djela, koji nisu sigurni ili ne znaju – a katkad teško i mogu znati – kako razriješiti neke nedoumice, pa tak posao ostavljaju “nekome drugom” – valjda stručnim recenzentima i urednicima izdanja.

Unentscheidbarkeit znači nemogućnost da se odluči o nečemu – u ovome primjeru o tome što je istina, odakle i izvire pravo na ravnopravnost različitih mišljenja – te je istina stoga neodrediva ili neutvrdiva. I što uopće, zdravorazumski gledano, znači sintagma “neodlučnost istine”?

U odrednici o demokraciji i teorijama demokracije “nastradali” su i A. Downs, J. Schumpeter, N. Luhmann, J. Habermas i dr. Najgore je, ipak, prošao N. Luhmann, koji je proglašen tvorcem “*sustavne teorije demokracije*”. Tvrdi se da je Luhmann tvorac “*sustavne teoretske inačice teorije demokracije*”, premda je u izvorniku riječ o “verziji teorije demokracije u teoriji sustava”. Na toj je podlozi stvoren niz nerazumljivih jezičnih kombinacija kao “*sustavnoteoretski koncipirana demokratska utemeljenost*” i sl. Sustavna je teorija, dakako, jedno, a systemska teorija nešto drugo. Luhmann bi se tako mogao nazvati tvorcem sustavne systemske teorije, ili sistematske systemske teorije, ili sustavne teorije sustava. Odlučni da, po svaku cijenu, pohrvate izraze sistem i systemski, prevoditelji su potpuno mijenjali značenje i smisao pojmova i iskaza. To se, primjerice, dogodilo i u odrednici *Politički sustav* u kojoj se govori o “*sustavnim funkcijama*” političkog sustava, premda su posrijedi systemske funkcije.

Jedan od vrhunaca kaosa dosegnut je u skupini odrednica o izbornoj problematici.

U odrednici *Izborni sustavi* prevoditelj nije razumio jezičnu kovanicu *der Einerwahlkreis*, koja znači jednomandatni izborni okrug kao ključni strukturni element klasičnih većinskih sustava izbora, te je on dosljedno i posljedično katastrofalno preveden kao “*izbori u jednom krugu*”. Na na sreću, odlučeno je da se pohrvati i izraz *relativno*, što je urodilo pretvaranjem izbora relativnom većinom u “*razmjerne većinske izbore*”. Tim dvama potezima stvorena je eksplozivna kombinacija, koja je doslovce razorila smisao svega što je autor mislio i o čemu je pisao. Pogledajmo kako to izgleda.

Dieter Nohlen, autor odrednice, navodi da se u SAD-u, Velikoj Britaniji i Kanadi bira “izborima relativnom većinom u jednomandatnim izbornim okruzima”, a prevoditelj navodi da se u tim zemljama bira “*razmjernim većinskim izborima u jednom krugu*”. Kako ne bi bilo nedoumica, opetuje se kako su u Velikoj Britaniji, kao i u većini malih karijskih država, te u afričkim i azijskim zemljama *Commonwealtha* na snazi “*razmjerni većinski izbori*”. Nadalje se tvrdi da je Australija 1918. prešla “*s razmjernih većinskih izbora u jednom krugu na apsolutne većinske izbore s alternativnim glasovanjem*”, premda je posrijedi zamjena “izbora relativnom većinom u jednomandatnim okruzima izborima apsolutnom većinom s alternativnim glasovanjem”. Francuska se, tvrde hrvatski prevoditelji, za vrijeme Pete Republike vratila “*izborima apsolutnom većinom u jednom krugu*”, premda su u Petoj Republici opet institucionalizirani “izbori apsolutnom većinom u jednomandatnim izbornim okruzima”. U ustrajavanju na toj besmislenoj konstrukciji prevoditelja nije pokolebala ni rečenica koja slijedi nakon konstatacije o francuskom povratku “*apsolutnim većinskim izborima u jednom krugu*”, a koja glasi: “U drugom izbornom krugu odlučuje relativna većina glasova”. Kakav je to drugi krug izbora u zemlji u kojoj su na snazi “izbori u jednom krugu”? Zaključno se tvrdi: “Za klasične većinske sustave izbora tipično je povezivanje jednomandatnoga izbornog okruga sa zahtjevom da pobjednički kandidat dobije relativnu ili apsolutnu većinu glasova”. To je prevedeno ovako: “*Za klasični sustav većinskih izbora tipično je povezivanje izbora u jednom krugu sa zahtjevom relativne ili apsolutne većine glasova potrebne za pobjedu*”. Dok u sklopu prikaza predsjedničkih izbora autor govori o “za-

htjevima za različitim većinama” (*unterschiedliche Mehrheitserfordernisse*) da bi kandidat bio izabran za predsjednika države, prevoditelj govori o “različitim većinskim zahtjevima”.

Nakon većinskih, prevoditelji su se upustili i u obesmišljavanje razmjernih izbornih sustava. Tvrdnja kako u svijetu nisu rijetki sustavi u kojima istodobno postoje “jednomandatni izborni okruzi i izborni okruzi s više od 30 mandata”, pretvorena je u iskaz da nerijetko postoje “jednoizborni krugovi i izborni krugovi s više od 30 mandata”. Uslijedio je potop u prikazu pojedinih nacionalnih izbornih sustava, čije se razmjere može tek ilustrirati. Izbornom reformom 1993. u Italiji i Japanu uvedeni su kombinirani sustavi izbora, a u sklopu njih i “jednomandatni izborni okruzi”, ali prevoditelj tvrdi da su Talijani i Japanci tada dobili “izbore u jednom krugu”. Čileanski binominalni sustav, tj. sustav izbora u dvomandatnim izbornim okruzima, prikazan je kao “izborni sustav u dva kruga”. U njemačkom sustavu personaliziranih razmjernih izbora mandati se raspodjeljuju prema “rezultatu drugog glasa”, tj. glasa kojim birači glasuju za stranačke liste, ali u hrvatskom prijevodu se tvrdi da Nijemci dijele mandate “na temelju rezultata drugog glasovanja”, pa se čini da dvaput izlaze na glasovanje.

Pojmovni kaos u toj odrednici produbljuju prijevodi izraza *preračunavanje glasova* (*Stimmenverrechnung*) kao “brojenje glasova”, *metode poravnavanja* (*ausgeglichene Methode*) kao “ujednačene metode”, *panaširanja* (*Panaschieren*) kao “paušaliranja” i dr. Ako prijevod nekog djela jest priznanje njegovu autoru ili uredniku, onda je odrednica *Izborni sustavi* mali *antihommage* autoru, a cijeli *Politološki rječnik* veliki *antihommage* uredniku Dieteru Nohleu.

U odrednici *Istraživanje izbora/Sociologija izbora* nastavlja se prevodilačka agonija. Simbolično započinje pretvaranjem tvrdnje da se u povijesti sociologije izbora razlikuje “pet važnih pristupa” u tvrdnju da je riječ o “pet važnih začetaka”.⁴ Razmjere jezične i stručne nekompetentnosti ilustrirat ću na dvije rečenice koje se odnose na američku sociologiju izbora.

Na jednom mjestu autor, Rainer-Olaf Schultze, piše: “Ipak je prijeporno je li u tim promjenama riječ samo o procesu raspadanja tradicionalnih veza, dakle samo o *de-alignmentu*, uz posljedični porast volatilnosti u biračkom tijelu, ili – u smislu teorije ‘kritičnih izbora’, koju je izvorno formulirao V. O. Key – stare strukturne sukobe, koji su obilježavali ponašanje birača, nadopunjuju ili zamjenjuju novi, te nastaju li tako u obliku *critical realignmenta* dugoročno stabilne nove strukture u ponašanju birača i stranačkim sustavima”. A evo kako glasi hrvatski prijevod: “*Jedino još ne postoji slaganje* o tome radi li se pritom samo o procesu *raspuštanja* (*dealignment*) *tradicionalnih veza* s posljedicom sve većeg volatilneta u biračkom tijelu, ili se stari strukturni konflikti nadopunjuju novim ili ih ovi potpuno zamjenjuju (u smislu izvorno V. O. Keyove teorije ‘*kritičkih izbora*’); znači, nastaju li u obliku *critical alignment* dugoročno stabil-

⁴ Riječ *der Ansatz* (pristup, ali i početak i dr.) prava je mora za prevoditelje, koje se ne uspijevaju osloboditi ni onda kad ih kontekst upućuje na jednoznačno rješenje, kao u navedenom primjeru ili u primjeru iz odrednice *Analiza političkih područja* u kojoj se govori da su na razvitak *Politikfeldanalyse* u Njemačkoj utjecali “reformski usmjereni politološki pristupi iz kasnih 60-ih”, koji su, pak, na hrvatskome postali “reformno usmjereni politološki začeci iz kasnih šezdesetih”.

ne nove strukture u ponašanju birača i stranačkim sustavima”. Zanimare li se jezična nepreciznost i opća stilska nerafiniranost, u jednom jedinom iskazu demonstrirano je golemo nerazumijevanje “gradiva”. Prvo, u sociologiji izbora ne govori se o “raspuštanju”, nego o raspadanju tradicionalnih veza i struktura. Drugo, to raspadanje nije isto- vjetno *dealignmentu*, kako proizlazi iz hrvatskog prijevoda, nego je *dealignment* njego- va posljedica. Treće, V. O. Key nije tvorac nikakve teorije “kritičkih izbora”, nego teo- rije “kritičnih izbora”.

Druga je rečenica posve jednostavna: “Pristup *Columbia School*, koji su 40-ih godi- na u sociologiji izbora u SAD-u razvili P. F. Lazarsfeld i dr., na stanovit način zauzima središnju poziciju”. Prijevod glasi: “Pristup *Columbia School*, koji je četrdesetih godina razvio P. F. Lazarsfeld, u izvjesnom je smislu u središtu pozornosti”. Ponajprije, pristup Kolumbijske škole nije razvio samo P. F. Lazarsfeld, nego su to, kako lijepo piše u iz- vorniku, učinili i drugi – reprezentativno djelo te škole *People’s Choice* (1944.) napisali su, uz P. F. Lazarsfelda, i B. Berelson i H. Gaudel. Nadalje, taj pristup nije dospio “u središte pozornosti”, nego je “zauzeo središnju poziciju” među tadašnjim istraživačkim pristupima u sociologiji izbora. Uostalom, evo još nekoliko dokaza o “ovladavanju gra- divom”. Istraživači Kolumbijske škole služili su se panel-tehnikom u prikupljanju po- dataka, te se kaže: “Panel-istraživanja prije i poslije izbora, koja su doduše rjeđe provo- đena, služe analizi promjena stavova u razdobljima izbornih borbi, ali i kontroli istraži- vanja”. U hrvatskom prijevodu taj jednostavni iskaz pretvorio se u besmisleni rečenicu: “*Istraživanje prije i poslije izbora na temelju istraživanja služe analizi promjene stava za vrijeme izbora, ali i nadzoru samog istraživanja*”. Erie County, mjesto u državi Ohio gdje je provedeno panel-istraživanje na čijim je rezultatima nastao *People’s Choice*, po- stalo je *Eric County*. Prevoditelji ne znaju ni za koncept problemskog glasovanja, koji je prvotno razvijen u Kolumbijskoj (i Michiganskoj) školi, te iskaz “raspodjela stranačkih, kandidatskih i problemskih preferencija” pretvaraju u “*raspodjelu preferencija u pogle- du stranaka, kandidata i predmeta*”. Nadalje, *cleavages* su pretvoreni u “*podjele*”, *stranačka vezanost* u “*stranačku pripadnost*”, *rascjepkanost stranačkog sustava* u “*rascjep stranačkog sustava*”, *nestalni birači* u “*birače koji naizmjenice biraju različite stranke*” itd.

U odrednici *Izbori/Izborna pravo* jedno od načela demokratskoga biračkog prava, *jednako biračko pravo*, prevedeno je kao “*isto biračko pravo za sve*”. U odrednici *Nestalni birači* pojam *stranačka preferencija* prevodi se kao “*stranačka privrženost*”, *kretanje birača* (fluktuacija) kao “*birački pokret*” i, najgore, *elektorat* (biračko tijelo) kao “*izborna jedinica*”. U odrednici *Savjeti* izraz *die Urwählerschaft* jedanput je točno pre- veden kao “*izvorni birači*”, a drugi puta netočno kao “*izvorno izborništvo*”.⁵

⁵ U “izbornom sklopu” nije naodmet spomenuti i neke dojmive primjere iz drugih izdanja Pan libera, koji ukazuju na opću praksu te izdavačke kuće. U prijevodu knjige *Političke stranke* (1999.) francuskog autora Daniela-Louisa Seilera recenzenti i urednici prepustili su prevoditeljici Vesni Lisičić da objašnjava stručne pojmove, te ona definira *primaries* (predizbore) u SAD-u kao “preliminarne unutarstranačke izbore za odabir kandidata” (72), ukidajući tako potezom pera jedno od temeljnih razlikovnih obilježja američke i europske demokracije: razliku između državnih nominacijskih procesa (predizbora) u SAD-u i stranačkih selekcijskih postupaka u europskim demokracijama. U prijevodu knjige *Politički sustav Velike Britanije* (2000.) britan- skog autora Anthonyja H. Bircha sintagma *first past the post*, kojom se tradicionalno opisuje britanski sustav jednokružnih većinskih izbora, nezaboravno je prevedena kao “*prvi poslije pošte*”.

U odrednici *Kritička teorija* kaže se da se njezin doprinos političkoj znanosti sastojao, među ostalim, u prikazu prijelaza iz parlamentarne demokracije u “totalitarnu diktaturu vođe”, što se u prijevodu pretvorilo u “totalitarnu diktaturu vodstva”. Psihoanalitička istraživanja 30-ih godina polazila su od “pojavnih intelektualnih oblika vjerovanja u autoritet”, ali se to u prijevodu svelo na polaženje od “intelektualnih pojava oblika autoriteta”.

U odrednici *Nauk o državnim oblicima* uzorno je demonstrirano nerazlikovanje pojmova političke moći i političke vlasti. Loewensteinova tipologija političkih sustava počiva, kako se zna, na kriteriju “kako se obavlja vlast” (*Machtausübung*), a ne “kako se očituje moć”. Sukladno tome, konstitucionalni sustavi počivaju na “kontroliranom obavljanju vlasti”, a ne na “kontroliranom očitovanju moći”, dok u autokratskim sustavima u praksi “nije podijeljena vlast”, a ne da “nije podijeljena moć”. I, naravno, građani u izborima odlučuju o tome kome će “povjeriti vlast”, a ne kome će “povjeriti moć”.

U odrednici *Parlamentarizam* taj se pojam određuje ovako: “Parlamentarizam označuje jedan od temeljnih oblika predstavničke demokracije, koji se razlikuju prema međusobnom odnosu institucija parlamenta, vlade i državnog poglavara (monarh ili predsjednik)”. U hrvatskom prijevodu piše: “Parlamentarizam označuje jedan od temeljnih oblika predstavničke demokracije, koji se razlikuju prema opredjeljenju institucija parlamenta, vlade i državnog poglavara (monarh ili predsjednik)”. Brojne su i pogreške u razumijevanju nacionalnih povijesti i tipova parlamentarizma. Britanski parlament tako slovi kao paradigma “debatnog parlamenta”, što prevoditelj shvaća kao “govorni parlament” nasuprot, valjda, negovornim ili nijemim parlamentima. “Revolucionarni ustav Konventa” iz 1793. u Francuskoj naziva se “revolucionarnim konvencionalnim ustavom”, kao da se revolucije dižu zato da bi se očuvale zatečene konvencije. “Pravo uredbi iz nužde” (*Notverordnungsrecht*) u razdoblju weimarskog parlamentarizma u Njemačkoj pretvoreno je u “prinudni zakon”, “prava veta predsjednika u sastavljanju i raspuštanju vlade” u neprecizirana “prava predsjednika pri raspuštanju i sastavljanju vlade”, a referendum (*Volksentscheid*) u “izbor naroda”. *Volksentscheid* je, naime, u njemačkoj tradiciji jedan od oblika referenduma – druga su dva *Volksbegehren*, tj. pučka inicijativa kojom se predlaže izravno pučko odlučivanje o nekom problemu, i *Volksgesetzgebung*, tj. pučko zakonodavstvo kojim građani izravnim glasovanjem prihvaćaju ili odbacuju neki zakon – kojim građani izravnim glasovanjem donose odluku o pitanju koje je “stavljeno na referendum”.

U *Političkoj etici* najlošije su prošli N. Machiavelli, M. Scheler i Max Weber. Machiavelli odvaja obavljanje vlasti kao sadržaj politike od kršćanske etike, kad njezinim konstitutivnim elementima proglašava sreću (*fortuna*) i vrlinu (*virtù*). No prevoditelj tvrdi da Machiavelli “izdvaja moć kao sadržaj politike ...”. Ipak, jedan od najdomljivijih promašaja uopće načinjen je u prikazu utilitarističkog poimanja etike. “Utilitaristička etika politike može stoga vrijediti kao uzorni primjer onoga što je Scheler označio etikom uspjeha nasuprot etici uvjerenja”, da bi se u nastavku konstatiralo kako je suprotnost između “etike uspjeha i etike uvjerenja” najizraženija u Weberovim radovima. U hrvatskom prijevodu, pak, piše: “Utilitaristička etika politike može poslužiti kao primjer onoga što je Scheler nazvao etikom uspjeha za razliku od etike nadzora”, a opreka između “etike uspjeha i etike nadzora” najizraženija je u Weberovim radovima. “Detektivski posao” u otkrivanju čudovišne preobrazbe etike uvjerenja u “etiku nadzo-

ra” uopće nije težak kako se, možda, čini na prvi pogled. Izraz *die Gesinnung* – koji tvori kovanicu *die Gesinnungsethik* – znači uvjerenje, ali i mišljenje, nazor i dr. Kako prevoditelj ne razumije problem o kojemu je riječ, on je iz rječnika naprosto “pokupio” riječ *nazor*, koja mu se, valjda, najviše svidjela. Tijekom tehničkih priprema knjige za tisak *nazor* se, vjerojatno, pretvorio u *nadzor*, pa smo tako na posljatku dobili “*etiku nadzora*”.

Odrednica *Pravna država* vrvi nepreciznim prijevodima. Dostatno je uputiti na krivotvorenje Lockeovih i Montesqueuovih misli. Naime, u ranome liberalnom poimanju pravne države, piše u izvorniku, “sredstvo osiguranja slobode jesu podjela i ravnoteža vlasti (Locke, Montesquieu)”, ali u hrvatskom prijevodu stoji: “*Instrumenti za osiguranje slobode su razgraničenje i uravnoteženost sila/moći (Locke, Montesquieu)*”.

U odrednici *Predsjednički sustav* frapantno su pogrešno shvaćena i prevedena obilježja tog sustava vlasti, napose američkog prezidencijalizma. Tako suvremeni njemački analitičar W. Steffani uzima opoziv vlade kao glavno mjerilo razlikovanja parlamentarnih i predsjedničkih sustava vlasti, te tvrdi: “Ako parlament ne može smijeniti vladu, riječ je o prezidencijalizmu ...” U čudovišnom obratu u hrvatskom prijevodu taj je iskaz poprimio sljedeći oblik: “*Ukoliko vlada ne može raspustiti parlament, imamo prezidencijalizam...*”! A ako vlada može raspustiti parlament, onda, valjda konzekventno, “imamo parlamentarizam”!

U opisu američkog prezidencijalizma kaže se: “Predsjednik se češće sučeljava s parlamentarnom većinom stranke kojoj on ne pripada ... Da bi funkcionalni poremećaji ostali malima, predsjednički sustav više obilježuju koordinacija i prepletanje vlasti (sustav *checks and balances*), nego stroga podjela vlasti (*separation of powers*)”. Prevoditelj je to shvatio ovako: “Predsjednik se često mora objašnjavati s parlamentarnom većinom stranke kojoj ne pripada ... *Kako bi se smetnje što bolje izbjegle*, predsjednički je sustav mnogo više obilježen *koordinacijom i ispreplitanjem moći* (sustav *check and balances*), nego strogom diobom vlasti (*separation of powers*)”. Američki predsjednik se, dakle, u Kongresu “objašnjava” s parlamentarnom većinom protivničke stranke, premda je američki Kongres – a to piše i u odrednici – primjer “radnog”, a ne “debatnog” parlamenta. Piše i to da je posljedica američkog prezidencijalizma “slabo izražena frakcijska disciplina”, što je pretvoreno u “slabo izraženu stranačku stegu”. Inače, sintagma *checks and balances* prevodi se kao “*snaga i protusnaga*”, a premijer (*Ministerpräsident*) kao “*predsjednik ministarskog vijeća*”.

U odrednici *Predstavništvo* navodi se da E. Burke shvaća člana parlamenta kao slobodnog predstavnika cijelog naroda, kao “povjerenika volje naroda”. U hrvatskom prijevodu Burke je postao zagovornik shvaćanja člana parlamenta kao “*pregovarača narodne volje*”!

Ovaj prikaz nipošto ne bi bio vjerodostojan kad bi se izostavila prevoditeljska rješenja iz niza odrednica iz, uže shvaćene, “sociološke tematike”.

Smislenost odrednice *Socijalna struktura/Klasne strukture* žrtvovana je nereflaktivnome “jezičnom nacionalizmu”, u ime kojega su izbrisane sve povijesno-pojmovne razlike između *staleža, klase i sloja*, koje su konstitutivne za razumijevanje socijalne strukture modernih društava. “Pojam socijalna struktura označuje raščlanjenost društva na

skupine, slojeve ili klase s obzirom na određena obilježja kao što su dob, profesija, naobrazba, religija ...”, piše u izvorniku, ali u ne i u hrvatskom prijevodu: “Pojam socijalna struktura odnosi se na *podijeljenost društva na skupine, slojeve ili staleže* s obzirom na određena obilježja poput dobi, *poziva*, obrazovanja, vjere ...” Sukladno preime-novanju klasa u staleže, u hrvatskom se prijevodu tvrdi da najamni rad i kapital predstavljaju “*dva glavna staleža u kapitalističkom društvu*”, pa je onda, konzekventno, Marx tvorac staleške teorije društva i zagovornik staleške borbe do uništenja kapitalizma! Ni sloj nije, čini se, dovoljno dobar hrvatski izraz, pa se govori o nastanku “*novog srednjeg staleža*” u suvremenim industrijskim društvima, o “*malograđanskom staležu*”, o “*radničkom staležu*”, o “*buržoaskom staležu*” itd. Ti su staleži, eto, temelj suvremene socijalne države ili države blagostanja, koja je u istoimenoj odrednici prozvana “*državom blagodobrobiti*”.

U kritičkom prikazu prijevoda *Politološkog rječnika* osvrnula sam se – opsežnije, kraće ili usputno – na dvadesetak odrednica. To je brojčano i sadržajno – riječ je, naime, mahom o ekskluzivnim politološkim pojmovima – reprezentativan uzorak. Bude li potrebno, uzorak se može i proširiti.

Što se može zaključiti iz tog prikaza?

U cjelini, posrijedi je zastarjelo izdanje politološkog leksikona koji je katastrofalno preveden, katastrofalno “stručno recenziran” i katastrofalno “uređen”. Stoga je posve neprikladan za studijske i bilo koje druge svrhe, te se strukovnoj i široj javnosti preporučuje da ga se potpuno kloni.

Poznavajući profesionalne i moralne norme i običaje hrvatske “znanstvene zajednice”, prevoditelji, recenzenti i urednici mogu, u najgorem slučaju, računati samo na ograničene “simbolične sankcije”. Ipak treba poduzeti i neke konkretne mjere.

Prvo, urednika i izdavača njemačkog izdanja treba dokumentirano obavijestiti o tome što se dogodilo s hrvatskim prijevodom njihova djela.

Drugo, o tome valja jednako dokumentirano obavijestiti i dva velika javna novčana podupiratelja ovoga izdanja, poglavito Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, ali i središnjicu i ovdašnju ispostavu Hans Seidel-Stiftunga, zaklade bavarske Kršćansko-socijalne unije.

Treće, prevoditelje treba prijaviti Sudu časti – ili kakvoj sličnoj ustanovi – Društva znanstvenih prevoditelja Hrvatske, a stručne recenzente, doktore političkih znanosti, Sudu časti Hrvatskoga politološkog društva.

Napokon, zbog srozavanja kvalitete “granske djelatnosti” cijeli slučaj treba prijaviti i Zajednici izdavača Hrvatske.⁶

⁶ Kritičke recenzije zaslužuju i druga izdanja Pan libera. Dosad je objavljena porazna recenzija prijevoda knjige *Politički sustav Velike Britanije* A. H. Bircha pod naslovom “Lordovi ženidbeno-udajnog podrijetla”, koji ironizira jedan od promašaja prevoditeljice Ive Maračić (*Zarez*, 22. lipnja 2000., str. 44). Početi bi se, primjerice, moglo od *Tipologije suvremenih političkih sustava* (1999.), knjige na čijoj je naslovnoj, prvoj unutarnjoj i drugim stranicama pogrešno napisano čak i ime autora: Eckard (umjesto Eckhard) Jesse.